

І. П. Коваленкоаспірант кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ЗАЯВНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджується проблематика розгляду судами загальної юрисдикції скарг заявників на дії та рішення слідчого та прокурора, якими неправильно застосовуються норми процесуального права в частині розгляду зазначених скарг не за участі заявника, а за участю її представника, процесуальний статус якого не визначений кримінальним процесуальним законодавством.

Ключові слова: заявник, процесуальні повноваження, представник заявника, судовий розгляд.

Постановка проблем. Через недосконалість правового механізму реалізація процесуальних прав та повноважень заявника є проблематичною та потребує правової визначеності у відповідних законах. Дослідивши вітчизняну практику кримінального судочинства в частині розгляду судами загальної юрисдикції скарг заявників на дії та рішення слідчого та прокурора, можна сформулювати висновки, що судовими органами неправильно застосовуються норми процесуального права в частині розгляду зазначених скарг не за участі заявників, а за участю їх представників, що призводить до ухвалення неправосудних рішень та загалом не відповідає основним засадам та завданню кримінального провадження.

В Україні проблема інституту представництва інтересів особи, яка звернулась із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, у кримінальному провадженні не була предметом окремих наукових праць. Однак окремі питання представництва інтересів заявника у своїй науковій роботі частково розглядалися В.Г. Пожаром разом із проблемами представництва інших учасників кримінального провадження таких, як потерпілий, свідок, цивільний позивач, цивільний відповідач та ін.

Мета статті – проаналізувати найбільш поширені в судовій практиці випадки неправильного трактування та застосування норм кримінального процесуального законодавства в процесі реалізації повноважень заявника у кримінальному провадженні щодо представництва його інтересів в судді. Внесення пропо-

зицій щодо виключення з юридичної практики причин та умов, що призводять до численних порушень чинного законодавства в частині розгляду скарг заявників та ухвалення судами незаконних рішень за результатами їх розгляду.

Виклад основного матеріалу. За результатами правового аналізу повноважень усіх учасників кримінального процесу за чинним Кримінальним процесуальним кодексом необхідно засвідчити, що особа, яка звернулась із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, володіє найменшою групою процесуальних прав серед усіх учасників кримінального провадження.

Так, ст. 60 КПК України встановлено виключний перелік прав заявника, які визначають обсяг та межі його дозволеної і гарантованої поведінки у кримінальному провадженні, а саме: отримувати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію, подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; отримувати інформацію про закінчення досудового розслідування [1].

Варто зазначити, що, на відміну від потерпілого у кримінальному процесі, чинні положення Кримінального процесуального кодексу України взагалі не передбачають права заявника мати представника у кримінальному провадженні. Разом із тим ч. 1 ст. 303 КПК України визначений вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені на досудовому провадженні, а саме: «бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне пра-

впорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне порушення, у неперенесенні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна» [2].

Проте, досліджуючи сучасну судову практику щодо оскарження заявниками рішення, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора судами повною мірою приймаються та розглядаються в загальному порядку скарги представників заявників на дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, однак у чинному кримінальному процесуальному законі представництво інтересів заявника не врегульовано, що, в свою чергу, не дає правового підґрунтя іншим особам брати участь у судових справах цієї категорії, окрім самих заявників.

За результатами моніторингу даних Єдиного державного реєстру судових рішень, встановлено випадки неправильного застосування судами загальної юрисдикції норм кримінального процесуального законодавства під час розгляду скарг на дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

Так, ухвалою слідчого судді Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська від 10 січня 2017 р. справа № 200/21696/16-к провадження № 1-кк/200/82/17 прийнято рішення за результатами розгляду скарги на бездіяльність працівників СВ ДВП ГУНП у Дніпропетровській області, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне порушення викладених в заявах І.І. Іванова від 05.08.2016 р. та 21.10.2016 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [2]. Розгляд вказаної скарги відбувався без участі самого заявника І.І. Іванова, проте його інтереси у цій справі представляв його представник, ймовірно, за договором «Про надання правової допомоги» – адвокат П.П. Петров, відповідно, за участі якого прийнято зазначене рішення.

Незважаючи на відсутність визначеного Кримінальним процесуальним кодексом України права особи, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне

порушення до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, мати представника у кримінальному провадженні, суди безпідставно допускають до судового розгляду «представників заявника», що призводить до ухвалення незаконних судових рішень.

Аналогічні випадки недотримання судами вимог кримінального процесуального законодавства в частині розгляду скарг на дії та рішення слідчого і прокурора за участю «представників заявника», які необґрунтовано підмінюють повноваження самих заявників на участь у судовому розгляді їх скарг, встановлені у справі Вінницького міського суду Вінницької області № 127/25552/16-к провадження № 1-кк/127/8983/16, ухвалою від 12.12.2016 р. прийнято рішення за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого Вінницького ВП ГУНП у Вінницькій області, справі Червонозаводського районного суду м. Харкова № 646/1665/2017 провадження 1-кк/646/1665/2017 ухвалою від 30.03.2017 р. прийнято рішення за результатами розгляду скарги на бездіяльність працівників прокуратури Харківської області, справі Печерського районного суду міста Києва № 757/35242/17-к, ухвалою від 26.06.2017 р. зобов'язано компетентну особу Генеральної прокуратури України внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань тощо [3].

Таким чином, усі вищезазначені скарги на дії та рішення слідчого і прокурора подані та розглянуті за участю «представників заявника», повноваження яких, на думку суду, обґрунтовуються довіреністю та в деяких випадках договором про надання юридичної допомоги, в той час коли скарга самого заявника в межах цих судових справ не подавалась. Законодавством передбачено вичерпний перелік осіб, які мають право на оскарження вказаних процесуальних рішень. Як вбачається з поданих скарг, до суду звернувся та брав участь у розгляді справи саме представник заявника, тобто особа, яка не має процесуального повноваження подавати скаргу та не може бути учасником під час її розгляду судом.

Нині ані кримінальним процесуальним кодексом, ані будь-якими іншими нормами чинного законодавства не передбачено право заявника мати представника та можливість представництва інтересів заявника у кримінальному провадженні.

За таких обставин усі перелічені скарги подані особою, правовий статус якої не врегульований КПК України, тобто не уповноваженою особою.

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 304 КПК України, скарга повертається, якщо скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу. Однак судами зазначену норму Кримінального процесуального кодексу до уваги не взято, що спричинило ухвалення низки незаконних судових рішень, прийняття яких утворює фундамент для формулювання неправильно; судової практики в правовій системі держави.

У листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.11.2012 р. № 1640/0/4-12 «Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» та узагальненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» зазначено, що розгляд скарги не може відбуватись за відсутності особи, яка подала скаргу, або її захисника, представника, та у разі, якщо заявник у судове засідання не з'явився чи подав заяву про розгляд скарги у його відсутність, слідчий суддя має залишити подану заявником скаргу без розгляду [4;5].

Зазначені акти рекомендаційного характеру Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ підтверджують необхідність особи, яка звернулась із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, самостійно реалізовувати свої процесуальні повноваження, надані законодавством, у частині оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора до слідчого судді.

Також варто зазначити про неузгодженість між собою норм кримінального процесуального кодексу України. Як вже зазначалось, ст. 60 КПК України містить виключний перелік прав заявника (отримувати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; отримати інформацію про закінчення досудового розслідування).

Відповідно до вимог п.п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні заявником можуть бути оскаржені рішення слідчого, прокурора про невнесення відомостей

про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, та рішення про закриття кримінального провадження. Таким чином, вимоги рівних між собою за юридичною силою ст. 60 та ст. 303 КПК України суперечать одна одній в зазначеній частині та не можуть бути реалізовані повною мірою у процесі кримінального провадження, а отже, потребують відповідного редагування в кодифікованому законі. Формально, заявник у зв'язку з відсутністю зазначеного права не може вимагати від компетентних органів усунення певного порушення, допущеного органами чи посадовими особами, які здійснюють кримінальне провадження [6].

Що стосується повноважень потерпілого, в п. 7 ч. 1 ст. 56 КПК України чітко визначено його право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом [7].

В.І. Пожар у своїй роботі намагався обґрунтувати тези, що право на представництво заявника про злочин у кримінальному процесі, хоча і не передбачено нормами КПК, однак є конституційним правом кожної особи, яка заявила про злочин, та потребує нормативного врегулювання;

На необхідність законодавчої регламентації прав й обов'язків представника заявника про злочин вказав 71% опитаних ним респондентів.

Згаданий науковець мав на меті запропонувати нормативно уніфікувати коло осіб, які можуть виступати як представники заявника, що здійснив повідомлення про кримінальне правопорушення, до яких відніс: адвокатів, близьких родичів, законних представників, а також інших процесуально дієздатних осіб, належним чином на це уповноважених особою, яку вони представляють [8].

На нашу думку, право заявника мати представника у кримінальному провадженні потребує належного законодавчого врегулювання, у зв'язку з тим, що заявник як первинний учасник кримінального провадження, будучи фактично його ініціатором, має бути належним чином наділений відповідними повноваженнями, з функціонуванням дієвих механізмів їх реалізації, що будуть здатні впливати на результат досудового розслідування та досягнення кінцевої мети, яка відповідатиме основним засадам кримінального провадження.

Представництво інтересів заявника під час досудового розслідування могла б здійснювати особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, а представником юридичної особи, яка є заявником могла бути її керівник, – інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Вважаємо, що повноваження представника заявника на участь у кримінальному провадженні доцільно підтверджувати документами, визначеними ст. 50 Кримінального процесуального кодексу України [9].

Таким чином, відсутність таких прав у заявника, зокрема в кримінальних провадженнях без участі потерпілого, негативно впливає на повноту та об'єктивність досудового розслідування і, зрештою, суперечить завданню кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення.

Висновки і пропозиції. Отже, вищезазначене свідчить про необхідність врегулювання в ст. 60 КПК України процесуального статусу заявника, визначивши перелік його процесуальних повноважень, до яких необхідно додати:

– право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом;

– право мати представника у кримінальному провадженні.

Вказані зміни до кримінального та кримінально-процесуального законодавства виключать можливість неправильного трактування та застосування норм процесуального права судовими органами в частині розгляду зазначених скарг не за участі заявників, а за участю їх представників, що призводить до ухвалення неправосудних рішень та, відповідно, формування неправильної судової практики.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р.: науково-практичний коментар / ред. Тація В.Я., Портнов А.В. – Харків : «Право», 2012.
3. Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64313558>.
4. Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63414020>.
5. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : Вищий спеціалізований суд; Лист від 09.11.2012 р. № 1640/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12>.
6. Обобщение о практике рассмотрения жалоб на решения, действия или бездействие органов досудебного расследования или прокурора во время досудебного расследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html.
7. Коваленко І.П. Правова природа заявника та його роль у кримінальному провадженні / І.П. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 1. – С. 70–73.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. : науково-практичний коментар / ред. Тація В.Я., Портнов А.В. – Харків : «Право», 2012.
9. Пожар В.Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.Г. Пожар ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2010. – 20 с.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

Коваленко И. П. Теоретико-правовые проблемы представления интересов заявителя в уголовном производстве

В статье исследуется проблематика рассмотрения судами общей юрисдикции жалоб заявителей на действия и решения следователя и прокурора, которыми неправильно применяются нормы процессуального права, в части рассмотрения указанных жалоб не с участием заявителя, а с участием его представителя, процессуальный статус которого определен уголовным процессуальным законодательством.

Ключевые слова: *заявитель, процессуальные полномочия, представитель заявителя, судебное разбирательство.*

Kovalenko I. P. Theoretical-legal problems of representing the applicant's interests in criminal proceedings

In The article examines the issues of consideration by the courts of general jurisdiction of the applicants' complaints about the actions and decisions of the investigator and the prosecutor, which incorrectly apply the rules of procedural law, regarding the consideration of the said complaints without the participation of the applicant, and with the participation of its representative whose procedural status is not defined by the criminal procedural law.

Key words: *applicant, procedural powers, applicant's representative, court hearing.*